

СЛОЎНІК ЯК СРОДАК НАВУЧАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ЯК ЗАМЕЖНАЙ

Арганізаванае выкладанне беларускай мовы замежным навучэнцам вымагае перадусім распрацоўку шматаспектнага і разгалінаванага комплексу метадычнай і вучэбнай літаратуры, што прадугледжвае і лексікаграфічнае забеспячэнне. Пад лексікаграфічным забеспячэннем навучальнага працэса варта разумець, «па-першае, стварэнне неабходных твораў вучэбнай лексікаграфіі (найперш вучэбных слоўнікаў, але таксама і лексічных і фразеалагічных мінімумаў, даведнікаў слоўнікавага тыпу і г.д.); па-другое, усю сукупнасць лексікаграфічных твораў, якія адказваюць патрабаванням вучэбнага працэсу і могуць выкарыстоўвацца ў якасці асобых сродкаў навучання» (МОРКОВКИН 1986, 106).

Сучаны стан практычнага вучэбнага лексікаграфавання для замежных навучэнцаў, што вывучаюць беларускую мову, нельга назваць здавальняючым. Не выклікае сумненняў, што ўсе наяўныя беларускамоўныя слоўнікі можна ў пэўным сэнсе лічыць і вучэбнымі, паколькі «любы нарматыўны слоўнік-даведнік, што характарызуецца прадпісанай скіраванасцю, валодае рысамі вучэбнага лексікаграфічнага твора» (МОРКОВКИН 1986, 94). Шматлікія матэрыялы лексікаграфічнага жанра (тлумачальныя, перакладныя, арталагічныя, фразеалагічныя, дыферэнцыяльныя, ілюстрацыйныя, сінонімаў, ілжывых сяброў перакладчыка, крылатых слоў і выказаў і інш.), натуральна, залучаюцца на занятках па «Практыцы беларускага маўлення» як дадатковая літаратура. Разам з тым, неабходна ўсведамляць, што добра створаны слоўнік метадычнай накіраванасці – гэта не толькі сродак перакладу, але і падручнік замежнай мовы. «Перавага вучэбнага слоўніка ў тым, што ў ім змяшчаецца неабходная для навучання інфармацыя ў канцэнтраваным выглядзе» (ДУБИЧІНСКИЙ 1998, 78).

Відавочна, што стрымліваючым фактарам для фарміравання рознатыповых лексікаграфічных даведнікаў выступае найперш агульная нераспрацаванасць тэарэтычных пытанняў metodyкі выкладання беларускай мовы замежнікам і адсутнасць агульнапрынятых крытэрыяў складання слоўнікавых матэрыялаў, непасрэдна арыентаваных на замежных навучэнцаў.

Слоўнікавыя крыніцы, прызначаныя для вывучэння мовы як замежнай, вылучаюцца пэўнымі адметнасцямі ў знешнім і ўнутраным афармленні. Як вядома, мэты вучэбнай лексікаграфіі, якая вызначаецца ў параўнанні з акадэмічнай як «лексікаграфія меншых форм і большай навучальнай скіраванасці» (БАРХУДАРОВ, НОВИКОВ 1971, 46), – спрыяць засваенню іншамоўнага матэрыялу. Асноўнымі прыметамі вучэбных слоўнікаў

выступаюць прынцыпы падачы матэрыялу, спосабы апісання рэстравых слоў, структура слоўнікаў і г.д., арыентаваныя найперш на вывучэнне і запамінанне беларускіх моўных адзінак. Вучэбныя даведнікі метадычнай скіраванасці адлюстроўваюць, як правіла, сінхронны зрэз лексікі, вылучаюцца спецыфічным адборам лексічнага матэрыялу (найбольш ужывальныя словы і словазлучэнні, актуальныя для навучальных мэт) і характарам яго тлумачэння: звычайна адзін або некалькі пашыраных у моўным асяроддзі эквівалентаў.

Навучальны працэс павінен быць забяспечаны ўсімі аб'ектыўна патрэбнымі вучэбнымі слоўнікамі, у якіх утрымлівалася б неабходная і дастатковая для адэкватнага засваення слова інфармацыя. Лінгвістычная інфармацыя пры гэтым размяжоўваецца па разнастайных слоўніках, а самі слоўнікі павінны ўяўляць упарадкаваную і звязаную логікай сукупнасць. Улічваючы рэальныя запатрабаванні навучання беларускай мове, уяўляецца мэтазгодным разглядаць у якасці першачарговых задач практычнага вучэбнага лексікаграфавання стварэнне даведнікаў а) арыентаваных на пэўны профіль навучання (слоўнікі для замежных студэнтаў-філолагаў адрозніваюцца ад слоўнікаў, прызначаных для нефілолагаў); б) арыентаваных на пэўныя этапы навучання (напрамак вучэбнага лексікаграфавання, арыентаваны на пэўныя этапы навучання, натуральна, даўно наспеў і чакае свайго вырашэння, аднак у самой сістэме падзелу на этапы шмат нявырашанага ў тэарэтычным плане; в) частотныя слоўнікі, лексічныя і фразеалагічныя мінімумы розных тыпаў. Варта засяродзіць увагу не толькі на распрацоўцы асобных, нават новых па тыпу слоўнікаў, аднак ствараць слоўнікавыя серыі і сістэмы – т.зв. даведнікі нарастальнай складанасці, у якіх будуць улічаны этапы навучання, а таму паступова ад слоўніка да слоўніка пашыраны аб'ём і ўскладнены характар лінгвістычнай інфармацыі, формы яе падачы.

Вылучаны ў сістэме лексікаграфічнага забеспячэння *слоўнік* з'яўляецца, як вядома, асноўным лексікаграфічным сродкам навучання, адным з эфектыўных спосабаў арганізацыі лексікі ў мэтах выкладання і навучання. Аднак відавочным выступае факт, што ўкладанне даведніка ўніверсальнага характару – амаль невырашальная задача, складанне высакаякасных твораў з улікам вышэйпамянёных характарыстык патрабуе перадусім забеспячэнне курсу беларускай мовы як замежнай тэарэтычнай базай, распрацоўка якой пачалася адносна нядаўна – ў канцы ХХ ст.

Для задавальнення пільных патрэб выкладання беларускай мовы як замежнай уяўляецца мэтазгодным падрыхтоўка *лексічных даведнікаў слоўнікавага тыпу*. Такія матэрыялы аб'ядноўваюць у сваім складзе слоўнікавыя і лексіка-метадычныя раздзелы. Слоўнікавая частка даведніка ўключае лексічныя адзінкі, што з'яўляюцца аб'ектам непасрэднага засваення.

Адбор лексікі для даведнікаў адбываецца на падставе агульнапрынятага крытэрыю (кампрэсія слоўнікавага матэрыялу) з агульных слоўнікаў (пераважна аўтарытэтных акадэмічных выданняў). Калі ў слоўніку прадстаўлена вялікая колькасць лексічнага матэрыялу ў лексікаграфічнай апрацоўцы, то ў лексічных даведніках слоўнікавага тыпу матэрыял прэзентуецца ў шматбаковай метадычнай інтэрпрэтацыі з мэтай увядзення яго ў слоўнікавы запас. Лексіка-метадычная (практычная) частка забяспечвае практычнае засваенне лексічнага матэрыялу, таму складаецца з практыкаванняў і заданняў, скіраваных на вывучэнне і адэкватнае ўспрыняцце слоўнікавага мінімуму. Такім чынам, лексічны даведнік слоўнікавага тыпу выступае своеасаблівым прамежкавым этапам паміж слоўнікам і навучальным працэсам.

Лексікаграфічнае забеспячэнне прадугледжвае таксама ўкладанне *лексічных мінімумаў*, што вызначаюць межы лексічнага матэрыялу, які неабходна засвоіць на розных этапах навучання. Варта адзначыць, што і сёння праблема стварэння лексічнага мінімуму з'яўляецца нераспрацаванай, паколькі чакае свайго вырашэння пытанне аб асноўных крытэрыях адбору лексікі. У мовазнаўчай літаратуры сярод асноўных называюцца: тэматычная каштоўнасць, апісальнасць, спалучальнасць, словаўтваральная каштоўнасць, шматзначнасць, выключэнне сінонімаў. У якасці крыніц апорных слоў для мінімумаў уяўляецца мэтазгодным выкарыстоўваць аўтарытэтных слоўнікі. Пры гэтым атрыманы спіс можна лічыць ядром, які пашыраецца падчас практычных заняткаў за кошт спалучальнай магчымасці моўных адзінак.

Задача стварэння вучэбнага перакладнога слоўніка абумоўлівае перадусім вырашэнне дзвюх асноўных задач – фарміраванне слоўніка – спіса лем і падбор эквівалентаў.

Асноўная праблема палягае ў адсутнасці аб'ектыўных крытэрыяў адбору слоў для слоўніка, таму спіс лем фарміруецца пераважна суб'ектыўна. У сувязі з гэтым пры складанні слоўніка неабходна ўлічваць тое, што «папершае, частотная характарыстыка слова, вызначаная нават з дастаткова добрай дакладнасцю, далёка не заўсёды карэлявана з “частатой рэфэрэнта”, г.зн., інакш кажучы, не абавязкова дакладна суаднесена з важнасцю слова для зносін людзей дадзенага моўнага калектыву... Па-другое, слоўнік уваходнай мовы ў вядомай ступені вызначаецца выхадной мовай слоўніка, дакладней, тэматыкай зносін калектываў уваходнай і выхадной моў» (БЕРКОВ 2004, 26). Даследчыкамі лексікаграфіі, правілы адбору вакабул для двухмоўнага слоўніка звязваюцца з функцыянальнай роляй лексемы ў моўным калектыве і роляй эквівалента ў выхадной мове (Берков 2004). Асноўнымі спецыфічнымі прынцыпамі, на базе якіх фарміруецца вучэбны слоўнік П.Н. Дзянісаў лічыць – «нарматыўнасць, строгую сінхроннасць лексікі, арыентацыю на індывідуальны запас, на пэўнае кола тэм, мэтанакіраванасць навучання»

(ДЕНИСОВ 1974, 135).

Пры падборы эквівалентаў «лексікограф намагаецца адшукаць тыповае» (БЕРКОВ 2004, 140), што прадугледжвае найперш раскрыццё сэнсавай структуры слова-вакабулы і падбор такога эквівалента, які павінен быць не тлумачэннем, але функцыянальным адпаведнікам, які можна непасрэдна выкарыстоўваць у зносінах.

Такім чынам, разглядаючы праблемы арганізацыі лексікаграфічнага забеспячэння курсу “Беларуская мова як замежная”, можна зрабіць выснову, што даведнікі і слоўнікавыя матэрыялы рознага характару могуць служыць значным дапаўненнем да тэарэтычна-практычнага курсу, задача іх распрацоўкі выступае актуальнай, і яе вырашэнне можа значна ўплываць наогул на адметнасці апісання лексікі ў навучальных мэтах.

Літаратура

БАРХУДАРОВ, С.Г., НОВИКОВ, Л.А. Каким должен быть учебный словарь? // РЯЗР, 1971, № 3. – С. 46.

БЕРКОВ, В.П. Двухязычная лексикография: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. – 236.

ДЕНИСОВ, П.Н. Очерки по русской лексикологии и учебной лексикографии. – М., 1974.

ДУБИЧИНСКИЙ, В.В. Теоретическая и практическая лексикография: Учеб. пособие. – Вена, Харьков: Wiener Slawistischer Almanach, Харьк. лексикогр. о-во, 1998. – 160 с.

МОРКОВКИН, В.В. О базовом лексикографическом значении // Учебники и словари в системе средств обучения русскому языку как иностранному. – М., 1986. – С. 102-117.